

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ ТИПАЖ «УКРАИНСКИЙ ЧИНОВНИК» В СОВРЕМЕННОМ ДИСКУРСЕ

Татьяна СУКАЛЕНКО,

кандидат филологических наук, доцент

(Национальный университет государственной налоговой службы Украины)

Abstract

This article is based on the hypothesis whether a given type (description/characteristic) exists in the modern world. Accordingly, the aim is to prove the existence of the type and the comparison of the characteristics of the linguo-cultural type of the 'Ukrainian official' based on the data of the Ukrainian language.

Keywords: *linguo-cultural type, Ukrainian official, modern discourse.*

Rezumat

La baza cercetării, este pusă ipoteza despre existența tipului „funcționarul ucrainean”. Ipoteza în cauză este confirmată prin exemple concrete din limba ucraineană, prin care autoarea își propune să caracterizeze acest tip.

Cuvinte-cheie: *tip lingvo-cultural, funcționar ucrainean, discurs contemporan.*

Одним из ведущих направлений языкознания в конце XX - начале XXI века стало лингвокультурное моделирование языкового сознания и коммуникативного поведения.

Как известно, термин «лингвокультурный типаж» – междисциплинарное понятие лингвокультурологии, лингвоконцептологии и лингвоперсонологии.

В.Н. Телия определяет лингвокультурологию как часть этнолингвистики, посвященную изучению и описанию корреспонденции языка и культуры в их синхронном взаимодействии¹.

Е.А. Ярмахова в своем исследовании акцентирует внимание на том, что «наиболее значимой проблемой лингвокультурологии является соотношение универсального и специфического в лингвокультуре. В решении этой проблемы, по ее мнению, оформились две позиции, которые можно назвать позициями универсалистов, считающих, что различия между ментальностями разных народов носят несущественный характер и сводятся к индивидуальным особенностям людей, и спецификаторов, полагающих, что этно- и социокультурная специфика объективно существует и должна изучаться специальными методами анализа. Игнорирование такой специфики приводит к сбоям в межкультурной коммуникации. В то же время неверно считать, что такая специфика является непреодолимым барьером для межкультурного взаимопонимания»².

¹Телия, 1996, с. 217.

²Ярмахова, 2005, с. 3.

В настоящее время исследование лингвокультурных типажей не перестает быть актуальным. Это обусловлено современными тенденциями в лингвистике, связано с решением вопросов взаимоотношений языка и личности, языка и культуры. В связи с этим интересно исследование лингвокультурного типажа «украинский чиновник», установлении места этого понятия в ряду лингвокультурологических понятий, в выявлении важнейших понятийных признаков типажа «украинский чиновник» в украинской лингвокультуре, в описании наиболее типичных образно-перцептивных характеристик этого типажа, в раскрытии оценочных норм украинского социума применительно к рассматриваемому типуaju. Материалом исследования лингвокультурного типажа «украинский чиновник» послужили публицистические тексты, данные толковых словарей и справочников украинского языка.

В украинистике к этой теме обращался целый ряд исследователей, например, М.В. Стулина, О. М. Скнар, Д. И. Терехова, О.Г. Ткаченко, Е.М. Санченко и др.

В российском языкознании накоплен достаточно большой опыт в исследовании лингвокультурных типажей – обобщенных узнаваемых образов представителей той или иной культуры (В.И. Карасик, О.А. Дмитриева, 2005; В.В. Деревянская, 2005; Е.А. Елина, 2005; В.М. Мироненко, 2005; В.М. Мищенко, 2005; В.М. Радван, 2005; Е.Ю. Скачко, 2005; Е.А. Ярмахова, 2005; Л.И. Макарова, 2006; Л.П. Селиверстова, 2006; А.Ю. Коровина, 2008; О.В. Маруневич, 2009; И.А. Мурзинова, 2009; Л.А. Васильева, 2010; И.С. Шильникова, 2010; И.В. Щеглова, 2010; В.И. Карасик, 2010).

Т.В. Бондаренко, М.Б. Ворошилова, В.В. Деревянская, О.А. Дмитриева, О.В. Лутовинова, В.И. Карасик, И.А. Мурзинова, Л.П. Селиверстова, И.Ю. Уфаева, В.И. Щеглова и Е.А. Ярмахова считают, что разновидностью концептов являются лингвокультурные типажи – обобщенные представления о личностях, релевантных для той или иной лингвокультуры.

Теоретические основания моделирования лингвокультурных типажей приводятся в работах В.И. Карасика³ и О.А. Дмитриевой⁴: «моделирование лингвокультурных типажей – узнаваемых представителей общества, поведение которых определяет и иллюстрирует культурные доминанты социума – позволяет выделить направления типизации личности, релевантные для лингвокультурологии. К числу таких направлений могут в частности относиться социокультурные параметры личности – проведение

³Карасик и др., 2005; Карасик, 2010.

⁴Дмитриева, 2007; Дмитриева, 2005; Карасик и др., 2005.

досуга, отношение к нормам правопорядка и моральным установкам общества в целом»⁵.

С.Г. Воркачев, Е.В. Бабаева, В.И. Карасик, Н.А. Красавский, М.В. Пименова и Г.Г. Слышкин, считают, что «важнейшей единицей лингвокультурологического моделирования национального менталитета является культурный концепт – сложное многомерное ментальное образование, которое может находить языковое выражение»⁶.

Как известно, в качестве отдельного типа концептов Е.А. Ярмахова выделяет лингвокультурные концепты – «оценочно насыщенные, культурно маркированные смыслы, закрепленные в форме языковых единиц, коммуникативных паттернов, прецедентных феноменов»⁷.

Поскольку лингвокультурный типаж – это абстрактное ментальное образование, то в исследовательском отношении он представляет собой разновидность концепта. Термин «лингвокультурный типаж» представляется наиболее удачным для изучения и описания концептов такого вида, поскольку в нем «мы акцентируем внимание, во-первых, на культурно-диагностической значимости типизируемой личности для понимания соответствующей культуры, и, во-вторых, на изучении этой личности с позиций лингвистики (с учетом обозначения, выражения и описания соответствующего концепта, воплощенного в языке)»⁸.

Теоретическим основанием для моделирования типажа, по мнению В.И. Карасика, являются следующие тезисы: 1) лингвокультурный типаж представляет собой узнаваемый обобщенный тип личности; 2) типаж является разновидностью концептов – сложных ментальных образований, в составе которых можно выделить понятийные, образные и ценностные признаки; 3) лингвокультурный типаж имеет имя, которое служит основным способом апелляции к соответствующему типу; 4) выделяются разновидности лингвокультурных типажей: типаж реальный и фикциональный, этнокультурные и социокультурные, современные и исторические⁹.

О.А. Дмитриева предлагает исследовать модель описания лингвокультурного типажа, отражающую его структуру и включающую следующие компоненты: 1) паспорт лингвокультурного типажа (внешний образ, одежда, возраст, гендерный признак, происхождение, место жительства и характер жилища, сфера

⁵Карасик, 2010, с. 278.

⁶Цит. по Ярмахова, 2005, с. 3.

⁷Там же.

⁸Карасик и др., 2005, с. 22.

⁹Карасик, 2010, с. 222-223.

деятельности, досуг, семейное положение, окружение, речевые особенности), 2) социокультурная справка, 3) дефиниционные характеристики, 4) ценностные характеристики¹⁰.

В основу предпринятого исследования положена следующая гипотеза: существующий в украинской лингвокультуре типаж «украинский чиновник» являет собой культурно специфическую личность, обладает определенными понятийными, образными и ценностными признаками; как разновидность концепта данный типаж актуализирован в языке и может быть изучен с помощью анализа апеллирующих к нему текстов.

Для того чтобы определить понятийный компонент лингвокультурного типажа «украинский чиновник», мы обратились к словарным дефинициям. Так, в Большом толковом словаре современного украинского языка («Великий тлумачний словник сучасної української мови») слово *чиновник* имеет следующие значения: «1) державний службовець. 2) людина, яка обмежується в якій-небудь справі формальним виконанням своїх обов'язків; формаліст, бюрократ»¹¹.

В украинском языке, как и в русском языке, весьма вариативно выражена отрицательная оценка данного типажа, заложенная в значениях однокоренных слов или синонимически уточняющих его номинантов: *чинний* – діяльний, активний; статечний, гордий, з почуттям власної гідності); *чиновний*, заст. – 1) який перебуває в якому-небудь чині на державній службі. || Те саме, що чиновник 1). 2) який має великий чин, ранг.; *чиновничок*, зневажл. – зменш. до чиновник; *чинолюбний* – який любить чини, прагне забудь-що їх мати, намагається вислужитися до високого рангу і т. ін. Чинолюбна людина ; *чинодрал*, розм., зневажл. – те саме, що чиновник 1); *чинуша*, розм., зневажл. – те саме, що чиновник; *службіст*, розм. – той, хто старанно, але формально ставиться до своїх службових обов'язків; *бюрократ* – 1) службова особа, яка, на шкоду справі та інтересам громадян, неухильно додержується формальностей у справах; 2) представник бюрократичної системи управління; великий урядовець; *формаліст* – 1) той, хто виявляє формалізм в якій-небудь справі; *кар'єрист* – той, хто пройнятий кар'єризмом; *функціонер*, зах. – 1) службовець якої-небудь установи, підприємства; 2) партійний або профспілковий діяч, що виконує певні функції; *апаратник* – робітник, що стежить за роботою апаратів¹².

В значенні слова «чиновник» на понятийном уровне заложен смысл «формальне виконання своїх обов'язків», а в русской лингвокультуре –

¹⁰Дмитриева, 2007; Дмитриева, 2005.

¹¹ВТССУМ.

¹²Там же.

«бездушие», т.е. отсутствие чуткости, сострадания, механическое, безразличное, нечеловеческое отношение к людям. Отсутствие чуткости осуждается в любом сообществе, специфика русской ментальности состоит, по мнению В.И. Карасика, в том, что бездушие по определению приписывается слугам власти¹³.

Теперь в нашем исследовании мы обратимся к образно-перцептивным характеристикам типажа «украинский чиновник».

Как известно, основное занятие чиновников – сидеть в присутствии, то есть, выполнять рутинную работу по проверке полученных данных, переписыванию документов.

Некоторые чиновники на самом деле ощущали себя представителями государства и стремились действовать в государственных интересах: «Крім того, *чиновник* нагадав, що до укладення газових угод з Росією в січні 2009 року російський газ для України коштував \$ 179, 5 за 1000 куб. м.» (День, № 175-176, п'ятниця, 30 вересня 2011); «Заклики світових економічних гуру, схоже, чують *українські чиновники*. «Ми добре розуміємо, що світова криза ще далека від завершення, ми сьогодні робимо все, щоб підготуватися і її гідно зустріти. Ми робимо все, щоб зменшити зовнішній вплив на Україну, щоб захистити те зростання економіки, яке сьогодні є», – висловився з цього приводу в рамках форуму Президент України Віктор Янукович» (День, № 175-176, п'ятниця, 30 вересня 2011).

Оценочные характеристики чиновников большей частью состоят в резком осуждении этой социальной группы за присущую этим людям *коррупцированность*: «Преса формує об'єктивну громадську думку. Коли думка народу не збігається з думкою влади — влада повинна піти. Якщо західна преса здійснює галас навколо *корумпованого чиновника* – *чиновник подає у відставку*. Якщо те ж саме робить українська газета – чиновник її закриває або «притискає» власника газети. Результат однаковий. Щоправда, і власник, як правило, вимагає розвінчувальних статей на адресу чиновників не через ненависть до корупції, а тому, що чогось недоотримав від даного можновладця...» (День, № 103, субота, 10 червня 2000); «Дуже добре, що з 1 січня набувають чинності зміни в законодавстві про посилення боротьби з корупцією. Наприклад, якщо стосовно *чиновника складено протокол про корупцію, він уже не зможе більше обіймати свою посаду*. Це правильно, але, разом з тим, я вважаю, що суддів, які прийняли одне, а потім друге неправосудне рішення, через Вищу раду юстиції чи інший механізм, який визначить законодавець, теж потрібно знімати з посади. Крім цього, необхідно адміністративну

¹³Карасик, 2008, с. 22.

корупцію перевести в площину кримінального переслідування» (День, № 230, п'ятниця, 18 грудня 2009).

Среди оценочных характеристик чиновников можно выделить следующие:

1) *действуют вопреки закону, часто просто нарушают его, совершают криминальные действия*: «Чиновники діють всупереч закону, часто просто порушують його, здійснюють кримінальні дії, хвалена вертикаль заплющує на це очі. Та й як інакше. Президент нагорі цієї самої вертикалі, але зробити нічого не може. Якщо він серйозно ущемить корупційні інтереси спецслужб, то ті помстяться – «випадково» пропустять кілька масштабних терактів. Ущемить інтереси бізнесу – гроші почнуть відпливати з країни. Якось обмежить регіональних – на нього чекатиме провал на виборах або сплеск «стихійного» сепаратизму. Обмежить *хабарництво* даїшників чи ще якихось чиновників – наслідком буде зухвалий саботаж на дорогах і в кабінетах.» (День, № 212-213, п'ятниця, 19 листопада 2010).

Исследуя лингвокультурный типаж «русский чиновник», В.И. Карасик писал: «Взяточничество распространено среди чиновников, занимающих ответственные посты и имеющих полномочия принимать те или иные решения. Взятка осуждается не только потому, что представляет собой способ незаконного обогащения, но и потому, что принимаются несправедливые решения с ущемлением прав других людей. Чиновниче воровство представляет собой незаконное присвоение государственных средств, которые должны быть направлены на развитие страны, но с помощью определённых юридических приёмов приходят в личную собственность чиновников»¹⁴.

2) *чиновники должны заботиться о своей ответственности*:

«– Які шанси, що в разі, якщо ви виграєте суд, повторний конкурс відбудеться прозоро? Як це можна гарантувати?

– Гарантувати не можна нічого. Усе може гарантувати тільки правда. Члени Нацради діють антизаконно та антиконституційно. І те, що ми про це кажемо, має їх зупинити. Наше завдання і як учасників цього конкурсу, і як громадян – діяти чесно. При чому для нас як для громадян це важливіше. Бо як для громадянина для мене очевидно, що державний частотний ресурс хтось вкрав. Так само, як хтось вкрав газ або майно, яке має належати народу. Чим більше ми будемо про це говорити, тим більше наші *чиновники будуть змушені дбати про свою відповідальність*. Навіть коли не діють суди, існує відповідальність моральна» (День, № 164, четвер, 15 вересня 2011).

3) *чиновники оказывають давление*:

¹⁴Карасик, 2008.

— Яким чином чиновники чинили тиск на редакторів?

«Деякі державні чиновники України (а може, їхні прес-служби) брутально ігнорують журналістів. Але нехтувати ними не можна, бо через пресу урядовці спілкуються з народом, за кошт якого вони живуть і працюють. У цьому випадку народ України «замовляє музику». «Випадання» прем'єра Англії або Франції з поля зору країни на цілий день неможливе. Це скандал і запити опозиції. «Випадання» прем'єра України – річ цілком звичайна» (*День*, № 141, вівторок, 12 серпня 1997).

4) *оторванність чиновників від реального положення*: «Публічна дискусія, яка ведеться на сторінках газети «День» та в інших ЗМІ з приводу реформування освіти, схоже, аж ніяк не впливає на наміри та дії влади. Мабуть, основною причиною такого стану речей є абсолютна відірваність чиновників від реального стану справ в освітніх закладах, нерозуміння мети і завдань, що стоять перед освітнім процесом. Від учителів доводиться чути про невиправдано величезний обсяг паперової роботи, що створює віртуальну видимість освітнього процесу і забирає левову частину часу, який так потрібен для безпосереднього спілкування з учнями. Про це кричать усі педагоги-практики, але цього абсолютно не чують чиновники» (*День*, № 42-43, п'ятниця, 11 березня 2011).

5) *цинізм чиновників*: «Головним винуватцем нинішнього стрімкого зростання цін понад 30% опитаних вважають нинішню владу. А підігріває настрій населення все більша кількість дорогих автомобілів екстра-класу на українських дорогах і... «цинізм чиновників» (*День*, № 109-110, п'ятниця, 24 червня 2011).

6) *равнодушіє чиновників*: «Здавалося б, що нині в Україні – найсприятливіші умови для збереження її культурної спадщини. Та на заваді стає байдужість чиновників і громад, на території яких знаходяться згадані пам'ятки. Саме з цих причин Україна назавжди втратила величезну кількість архітектурних споруд минулого» (*День*, № 169, четвер, 22 вересня 2011).

7) *низка компетентність*: «Загалом готовність регіональних органів влади можна визнати «позитивною, але недостатньою», відзначив експерт методологічної групи з доступу до інформації Віктор Андрусів. Головним недоліком роботи з законом він вважає низьку компетентність чиновників, які нерідко просто не знають, як відповідати на запити людей і на які документи посилатися» (*День*, № 42-43, п'ятниця, 11 березня 2011).

8) *малограмотний чиновник*: «Характеристика потребує коментаря. До речі, цей малограмотний чиновник, який навіть власну посаду написав неправильно, очевидно, мав особисту зацікавленість у справі – після репресії сім'ї Федунів його родина посіла їхню хату, господарку, сад, город» (*День*, № 42-43, п'ятниця, 11 березня 2011).

Таким образом, лингвокультурный типаж «украинский чиновник» представляет собой оценочно маркированный образ государственного служащего, отличительными признаками которого являются обеспечение функционирования государственного механизма, место на служебной лестнице, формальное и равнодушное отношение к людям, цинизм, низкая компетентность, малограмотность. Сравните: «В русском языковом сознании чиновник получает, как правило, отрицательную оценку из-за коррумпированности, отсутствия здравого смысла в принимаемых решениях, высокого самомнения и готовности к безоговорочному подчинению. Отрицательная оценка чиновника выражает отрицательное отношение людей к власти, несправедливости и казённо-официальному стилю поведения»¹⁵.

Литература

Великий тлумачний словник сучасної української мови / Вячеслав Тимофійович Бусел (уклад. та голов. ред.). Київ: Перун, 2005 [=ВТССУМ].

ДМИТРИЕВА, О.А. *Лингвокультурные типажы России и Франции XIX века*: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Волгоград, 2005 [=Дмитриева, 2005].

ДМИТРИЕВА, О.А. *Лингвокультурные типажы России и Франции XIX века*. Волгоград: Перемена, 2007 [=Дмитриева, 2007].

КАРАСИК, В.И. *Языковая кристаллизация смысла*. Волгоград: Парадигма, 2010 [=Карасик, 2010].

КАРАСИК, В.И., ДМИТРИЕВА, О.А. *Лингвокультурный типаж: к определению понятия* // Аксиологическая лингвистика: Лингвокультурные типажы: сб. науч. тр. Волгоград: Парадигма, 2005. С. 5-25 [=Карасик и др., 2005].

КАРАСИК, В.И. *Лингвокультурный типаж «русский чиновник»* // Авторитетность и коммуникация. Серия "Аспекты языка и коммуникации". Выпуск 4. Воронеж: Воронежский государственный университет; Издательский дом Алейниковых, 2008. С. 38-51 [=Карасик, 2008].

ТЕЛИЯ, В.Н. *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996 [=Телия, 1996].

ЯРМАХОВА, Е.А. *Лингвокультурный типаж «английский чудак»*: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Волгоград, 2005 [=Ярмахова, 2005].

¹⁵Карасик, 2008.